

Izvorni znanstveni rad
UDK 728.96 (497.5-3 Župa dubrovačka)
Primljeno: 4. prosinca 2004.

GOLUBARDA U ČELOPECIMA

PATRICIJA VERAMENTA-PAVIŠA

SAŽETAK: Golubinjak Golubarda u Župi dubrovačkoj jedinstveni je ušćuvani primjerak ove specifične vrste gospodarske arhitekture iz razdoblja renesanse koji svjedoči o visoko razvijenoj kulturi življenja u tom razdoblju na dubrovačkom području. Do sada nisu poznati nikakvi podaci vezani za njegovu izgradnju i vlasnike, a rad donosi njegov prikaz prije i nakon obnove, podatke vezane za povijesni prostor golubinjaka, te ulogu golubova i način izgradnje njihovih nastambi u razdoblju kasnog srednjeg vijeka. Osim udjela golubova u razonodi i gospodarskoj djelatnosti, iznesena je i pretpostavka o eventualnoj promatračko-dojavnoj funkciji Golubarde u sustavu očuvanja slobode, sigurnosti i dobrih zdravstvenih prilika Dubrovačke Republike.

Široki prostor dubrovačkog područja obilježen je kao areal izrazito bogat primjercima arhitektonske baštine, nadasve one vezane za gradogradnju, utvrđenja i ladanje. No jedan mali golubinjak u Župi dubrovačkoj, u Čelopecima, zvan Golubarda, zasigurno se svojom posebnošću ističe, jer predstavlja jedini primjerak ove specifične vrste gospodarske arhitekture iz razdoblja renesanse na dubrovačkom području.

Golubinjak se nalazi na južnom rubu manjeg dubovog i čempresovog šumarka u Fratarskoj Dubravi, smještenog između Rovanja i Ljuta, sjeverno od dominikanskog samostana sv. Vinka Ferrerskog. Svojim položajem zauzeo je posebno strateško mjesto, jer upravo odatle pogled panoramski obuhvaća gotovo cijelo sjeverno područje Župe dubrovačke koje tvori granicu s Bosnom i

---

Patricija Veramenta-Paviša, viši je stručni savjetnik-konzervator za nepokretna kulturna dobra u Upravi za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, Konzervatorski odjel u Dubrovniku. Adresa: Uz tabor 4, 20 000 Dubrovnik.

Slika 1. Golubarda u Čelopecima

Hercegovinom. Vidi se kao na dlanu, reklo bi se, od Vlačice preko Drijena i Malaštice do Spijone (Stražišća). U narodu se naziva Golubarda, dok arhivska katastarska karta iz 1837. godine put koji vodi za nju naziva Put za Kolumbardu. Stari put do nje išao je cestom od Dupca za Čelopeke, kod Lepra se odvajao prema Savinovićima i dalje do Golubarde. Danas je najlakše do nje stići cestom do Čelopeka, zatim krenuti uz dominikanski samostan dalje prema sjeveru do Žujanoga puča a onda skrenuti unutra, prema zapadu tridesetak metara.

Slika 2. Izgled Golubarde prije obnove

Golubinjak Golubarda ima oblik male jednokatne kule kvadratičnog tlocrta dimenzije 2,20 x 3,20 m. Sagrađen je na terasastom terenu tako da njegov južni, istočni i dio zapadnog zida počivaju na nižem, a sjeverni i preostali dio zapadnog zida na višem terenu, s tim da njihova visinska razlika iznosi oko 1,30 m. Građen je pravilnim kamenim klesancima nešto rustičnije obrade slaganim u redove, a potom izvana obloženima vapnenom žbukom. Ona u sebi sadrži manju količinu nešto grublje mljevenog crijepa i nanescena je u 3-4 mm debelom sloju. Zidovi golubinjaka su debeli 0,51 m, tj. 1 dubrovački lakat.

Slika 3. Kamena konzola poletišta

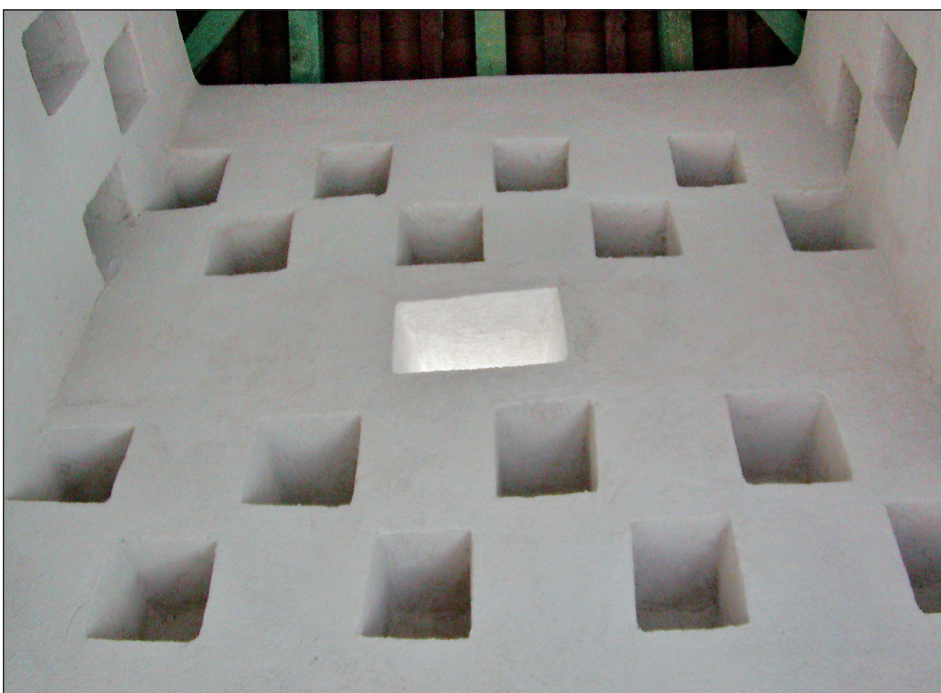
Do 2003. godine, kada je započela obnova Golubarde, golubinjak je bio bez krova, a zidovi su mu bili prošarani pukotinama te je mjestimično imao i izbočenja, dok je na vrhu nedostajalo 2 reda klesanaca. Na južnom pročelju, u razini visokog prizemlja nalazi se mali prozor jednostavnog kamenog okvira dimenzija 68 x 60 cm i svijetlog otvora 36 x 27 cm, koji su osiguravale dvije željezne šipke zalivene u olovo. Iznad njega, na katu je smješten otvor izletišta, čiji svijetli otvor ima dimenzije 33 x 23 cm. On ima jednostavan, ali pomno izrađen kameni okvir koji iznutra, na desnoj strani ima dva željezna prstena - nosača drvenih vratašaca, a s lijeve rupu za zasun. Na njegovom dnu nalazi se kamena konzola - poletišta, lijepo ukrašena motivom dvostruke i obokrako savinute volute. Ovakvi otvori izletišta, postavljeni na istoj visini, nalaze se i na svim ostalim pročeljima, s tim da je onima na istoku i zapadu s vremenom nestalo poletišta, ali njihovi tragovi u zidu su postojali. Na zapadnom pročelju, u razini gornjeg terena, tj. na visini od oko 1,30 metra iznad zemlje, smještena su vrata. Od njihovog starog kamenog okvira bio se sačuvao samo prag, koji ima dimenzije 147 x 18 x 22 cm., ukrašen profilacijom oblog štapa, a što ukazuje da je nekad bio element gotičko-renesansnog dovratnika ili nadvratnika.

Slika 4. Ostaci rupa za golubove

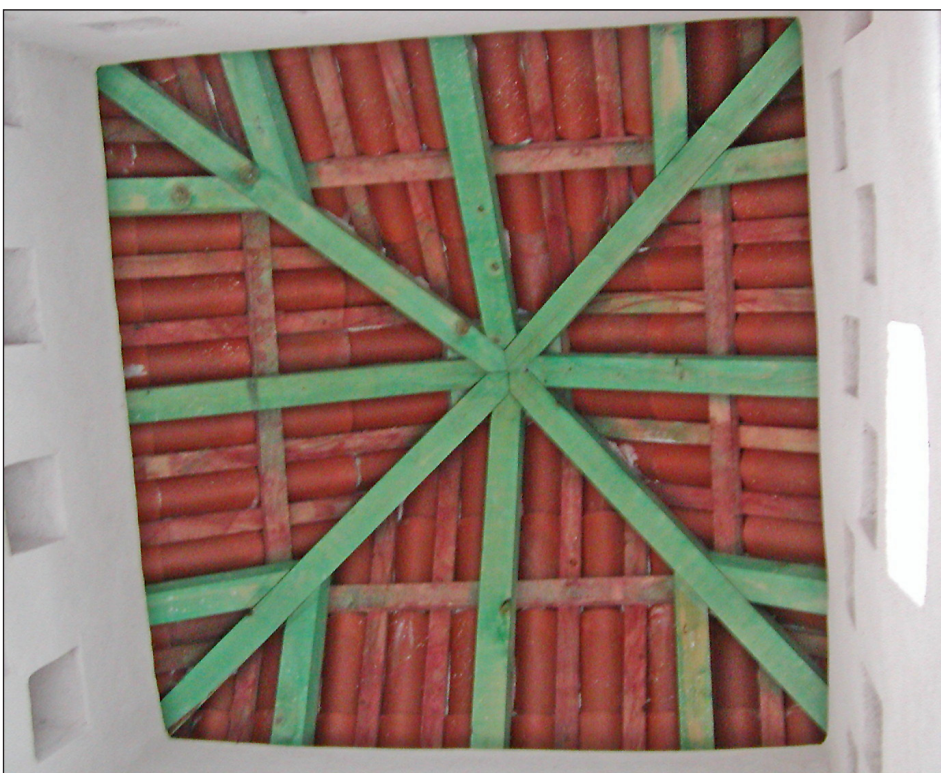
Unutrašnjost golubinjaka bila je podijeljena drvenom međukatnom konstrukcijom na dva prostora, pošto postoje tri rustične jednostavne male kamene konzole na istočnom i zapadnom zidu, postavljene na visini oko 2,10 m. od poda, na koje su se oslanjale grede i drvena podnica iznad njih. Donji prostor, osim već navedenog prozora na južnoj strani, nema drugih posebnih obilježja ako u to ne ubrojimo na istočnom zidu trag zapune nekadašnjeg otvora, vjerojatno prolaza. Zidovi gornjeg prostora u potpunosti su ispunjeni rupama za golubove, među kojima su smješteni otvori izletišta. U njegovom donjem dijelu, u visini od 0,70 m., nalaze se dva reda po četiri naizmjenično postavljene rupe za golubove, zatim slijedi zona punog zida u visini od 0,51 m., u kojoj se po sredini nalaze izletišta, a potom opet dva reda rupa postavljenih kao u donjem dijelu. Rupe za golubove bile su izradene od cigle i ožbukane vapnenim zaglađenim mortom, a imaju dimenzije oko 25 x 25 cm. Razmak među njima zapunjen je kamenom školjom i širok je oko 26 cm. I unutrašnji izgled zidova jasno je ukazivao da nedostaje vrh - završetak golubinjaka, jer su postojeći zidovi završavali drugim redom rupa, a i one nisu bile svugdje u potpunosti očuvane. Po očuvanim tragovima, Golubarda je imala 64 rupe za gnijezda, što je moglo udomiti oko pedesetak golubova.

Slika 5. Obnovljene rupe za golubove

Uz istočno pročelje Golubarde bila je prislonjena kamena prizemna kućica, smjera pružanja istok-zapad, čiji se sjeverni zid nastavljao na onaj od Golubarde. Dio ovog zida je očuvan, kao i trag zapadnog, koji se pružao od istočnog zida golubinjaka prema jugu, a oba imaju debljinu 0,51 m, tj. jedan dubrovački lakat. Na istočnom pročelju Golubarde postoji otisak dvostrešnog krova nekađajne kućice, koji seže 1,40 m ispod otvora izletišta na istočnom zidu. Odmah ispod sljemena zabata postoji zapunjeni otvor - manja vrata koja su iz potkrovlja kućice vodila u golubinjak. Imaju visinu oko 1,80 m, svijetli otvor im je bio 1,20 x 0,55 m, a nisu imala svoj kameni okvir, već su oblikovana kamenim klesancima. Završavala su šiljato sa dvije međusobno oslonjene kamene grediće. Ispred Golubarde postojala je povećana hrpa kamenih klesanaca i arhitektonskih elemenata kamene plastike, među kojima su neki ukrašeni lijepim gotičko-renesansnim profilacijama (motiv štapa, stepenasta profilacija, konzola ukrašena debelim savijenim listom itd.).

Sredstvima Ministarstva kulture za zaštitne radove na nepokretnim kulturnim dobrima 2003. godine izvršena je sanacija i obnova Golubarde. Pošto

Slika 6. Podgled obnovljenog krovišta

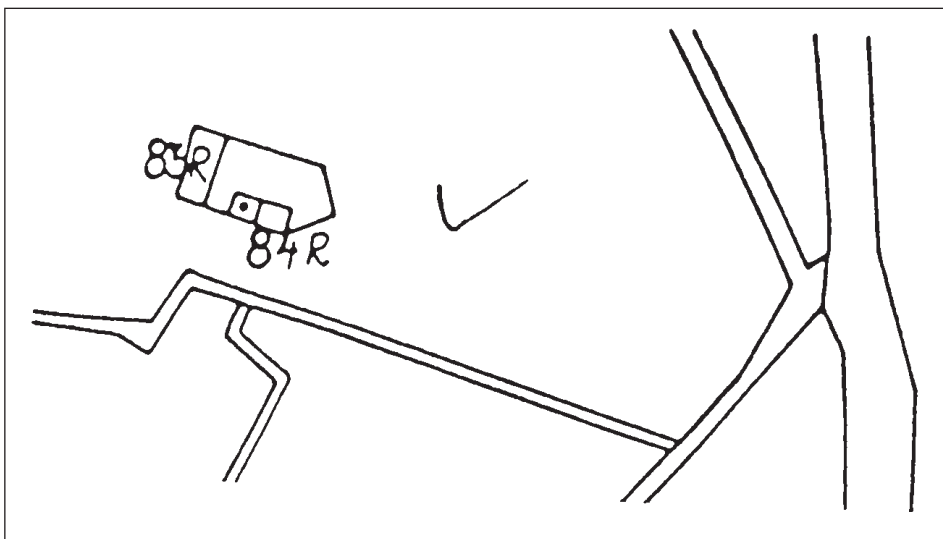
je njeno zide očišćeno od raslinja i uklonjena trošna žbuka i propali kameni kvaderi, izvršeno je zapunjanje pukotina, plombiranje, nadozidivanje dva reda klesanaca kako bi joj se vratila izvorna visina, te fugiranje sljubnica produžnim mortom. Rekonstruirani su otvori izletišta, jer su nekima nedostajali dijelovi kamenog okvira, te konzole poletišta. Cjelokupno zide golubinjaka s vanjske i unutrašnje strane ožbukano je vapnenim mortom, identično izvornom, a ostaci izvorne žbuke ostavljeni su ispod sloja nove. Izvršena je rekonstrukcija krovišta, koje je bilo četverostrešno s pokrovom od kupe kanalice, na način kako se to tradicionalno radilo u Župi dubrovačkoj. Na otvore prozora, vrata i izletišta postavljena je drvena stolarija izrađena također na tradicionalan način.¹

¹ Radove je izvodilo građevinsko poduzeće “Dubrovnik” sa svojim kooperantom, obrtničkom radnjom Čikato “Gara”, a radove je nadzirao Konzervatorski odjel u Dubrovniku, Zvezdana Tolja, dipl. ing. arh. i autorica ovog napisa.

Paljenci iz povijesti

Arhivska katastarska karta iz 1837. godine donosi Golubardu označenu kao broj 84 Katastarske Općine Čibača, s tim da se nalazi unutar prizmatičnog posjeda, vjerojatno obzidanog. Ta karta donosi još jednu, danas nestalu longitudinalnu zgradu smjera pružanja sjever-jug, postavljenu zapadno od Golubarde. Popis posjeda, koji je sastavni dio arhivske katastarske karte, navodi da su obje zgrade ruševine i u posjedu otaca dominikanaca, s tim da za Golubardu kaže da je “ruševina s kulom” ukupne površine 12 klaftera.²

Slika 7. Prikaz Golubarde na arhivskoj katastarskoj karti iz 1837. godine

Kao jednu od odrednica ovog prostora mora se uzeti i mjesto zvano Žujani puč ili Puč na Žujani. Ono se nalazi uz danas prilaznu cestu, odmah uz povijesni ogradni zid koji je s istočne strane definirao prostor posjeda i u kojem se nalazi široki otvor vrata, danas nažalost bez pripadajućeg mu kamenog okvira. To je bio ulaz u posjed Golubarde sa širokom, dugom i zidom definiranom šetnicom, na početku koje se na sjevernoj strani nalazi stari vodozahvat - puč, lijepo zidom i kamenom oblikovan. Nedavno je uz njega sagrađena i na neki ga način inkorporirala jedna obiteljska kuća. Vuče li naziv “Žujani” tj.

² Arhiv mapa za Dalmaciju, 1837 (Državni arhiv u Splitu).

“Žuljani” porijeklo od glagola žuljati (jer su se mnoge ruke našuljale dok su puč napravile, a i koristile), ili se na tom prostoru nekada nalazila sakralna građevina posvećena starokršćanskom mučeniku sv. Julijanu,³ ostaje za razriješiti. No, na izvjestan način u prilog ovom drugom ide skica zatečenog stanja tog prostora iz 1970-tih, koju je tada pri obilasku terena izradila kolegica Lucijana Peko, dipl. ing. arh., tada konzervator u dubrovačkom Zavodu za

Slika 8. Žujani puč

---

³ Naselje Žuljana na Pelješcu dobilo je ime po crkvi Sv. Julijana. Vidi: Nenad Vekarić, *Pelješka naselja u 14. stoljeću*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 1989: 108.

zaštitu spomenika kulture i prirode.⁴ Ta skica, osim danas nestale šetnice, pokazuje i preostale grobove koji su se tu tada nalazili. Po jedan je bio neposredno uz sjeverno i zapadno pročelje Golubarde, dok je treći bio izmaknut nešto južnije. Dakle, oko Golubarde se nalazio grobljanski prostor, a oni su redovito smješteni uz crkve, pa se onda i cjelokupni posjed označen na arhivskoj katastarskoj karti može tumačiti i kao prostor nekadašnje male sakralne zajednice, možda manjeg samostana, koja se kasnije ugasila ili objedinila sa dominikanskom. U prilog tome idu i tri očuvana kamena reljefa (apokaliptični jaganjac, raskriljeni anđeo i reljef sveca), gotičkog porijekla, koji su danas kao spolije uzidani u ogradni zid dominikanskog samostana, a pripadali su ranijoj gotičkoj crkvi ukrašenoj kvalitetnom kamenom plastikom⁵. Odgovor na ova pitanja zasigurno će dati arheološka i konzervatorska istraživanja Golubardi pripadajućeg prostora i bez njih se ne bi smjela dozvoliti nikakva daljnja izgradnja na toj mikrolokaciji - a koja, nažalost, svakim danom nekontrolirano buja i osvaja sve više prostora ne vodeći računa o njegovoj povijesnoj vrijednosti i značenju.

U stručnoj literaturi vezanoj za Župu dubrovačku i njezinu povijest nema ni spomena, a ni traga vezanog za Golubardu i njezin prostor. Čak se ni u spisima dubrovačkog dominikanskog samostana o tom prostoru ne nalazi spomena, iako je prije dvjesto godina bio njihov posjed.⁶ Samo su u arhivu Tomislava Macana, zaljubljenika u Župu dubrovačku i svu njezinu baštinu, tog ljubitelja prirode, neumornog sakupljača narodnog blaga i kroničara s Dupca, o Golubardi ostale dvije nikad objavljene zabilješke.⁷ Jedna navodi: "...Takva jedna kula je između Rovanja i Juti. Zovu je Golubarda... To se uz ovu između Rovanja i Ljuti stalo u puku govoriti da su u njoj bili golubovi, pa se tako i prozvala. Svakako zanimljivo dokle može u nekim slučajevima zastraniti pučka mašta".⁸ Druga zabilješka navodi kazivanje Krista Miloslavića Antunova iz Buića: "Između Rovanja i Juti ima neka ko malena kula. Zovu je

⁴ Najljepše se zahvaljujem Lucijani Peko na ustupljenom crtežu koji doprinosi spoznaji izgleda tog prostora u prošlosti.

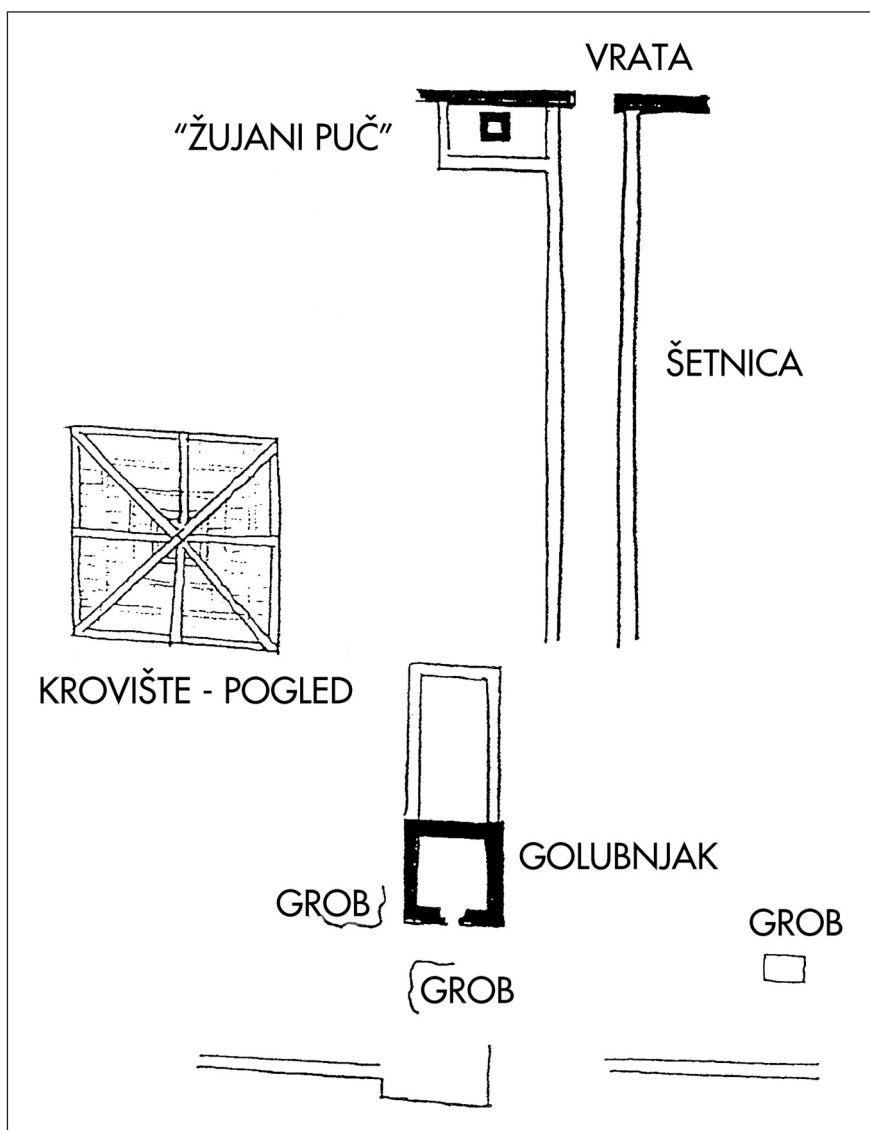
⁵ Vinicije B. Lupis, »Prilozi poznavanju sakralne baštine Župe Dubrovačke.« *Zbornik Župe dubrovačke* 3 (2000).

⁶ *Padre Stjepan Krasić*, znanstvenik s posebnim interesom za povijest, kulturu, znanost i umjetnost dominikanaca u Hrvatskoj, potvrdio je da se u arhivu i kronikama dominikanskog samostana u Dubrovniku nije susreo s nazivom ili lokalitetom Golubarde.

⁷ Do njih sam 1998. godine došla dobrotom i uslužnošću njegovog sina Trpimira Macana, pa mu se i ovom prigodom na njima najljepše zahvaljujem. *Arhiv Tomislava Macana*, svežanj "Svaštice I", Stare stražarnice u Župi, zapisano u Gradu 16.III 1946.

⁸ *Arhiv Tomislava Macana*, svežanj "Prošlost", Kule po Postranju, zapisano 27.VII 1958.

Slika 9. Crtež prostora Golubarde 1970-tih godina

Golubarda. Kažu da je tu neko držo golubove. Ma to neće biti tako...⁹ No ipak, do danas očuvani oblik i sadržaj Golubarde nesporno dokazuje da je ona bila golubinjak.

⁹ V. Drinjevski i M. Peruča, *Golubarstvo*. Beograd, 1976.

O golubinjacima i njihovoj ulozi

Pripitomljavanje i uzgoj golubova započelo je prije nekoliko tisuća godina u Indiji i srednjoj Aziji, te se odanle prenijelo u Egipat, Grčku te Rim, a na razvijenom agrarnom posjedu diljem Europe od kasnosrednjovjekovnog razdoblja pa do 19. stoljeća golubinjaci su bili gotovo obavezni sadržaj. Svoju ulogu golubovi su imali u gospodarstvu, ali i u rasonodi. U početku se pripitomljavaju i uzgajaju golubovi pećinari, a uspostavom novih vrsta, zbog svoje dekorativnosti i egzotičnosti gojeni su kao ukrasne ptice koje bi se izlagale u vrtnim prostorima od proljeća do jeseni u posebnim žičanim vrlo prostranim krletkama - volijerama. Golubovi su se koristili i u športu. Bila su poznata natjecanja u brzini i daljini njihovog letenja, a ta njihova osobina redovito je korištena u dostavi poruka, nadasve u hitnim slučajevima, te su se golubovi smatrali vrijednim listonošama i glasnicima. No golubovi, koji su se ubrajali u domaće životinje, uzgajani su prvenstveno zbog njihovog ukusnog, hranjivog i lako probavljivog mesa, redovito nuđenog na bogatim gozbama i svečanostima, te nadasve zbog njihovog vrlo cijenjenog gnoja, koji se gotovo svakodnevno prikupljao. U razdoblju kasnog srednjeg vijeka, kada dolazi do znatnog razvitka poljoprivrede i agrarnih površina, golublji gnoj, izuzetno jak i bogat dušikom, predstavljao je pravu vrijednost, pa se dodavao stajskom gnoju, kojeg je uvijek nedostajalo zbog nedovoljnog broja stoke i krmiva, i tako ga oplemenjivao i ojačavao svojim visoko vrijednim sastojcima.

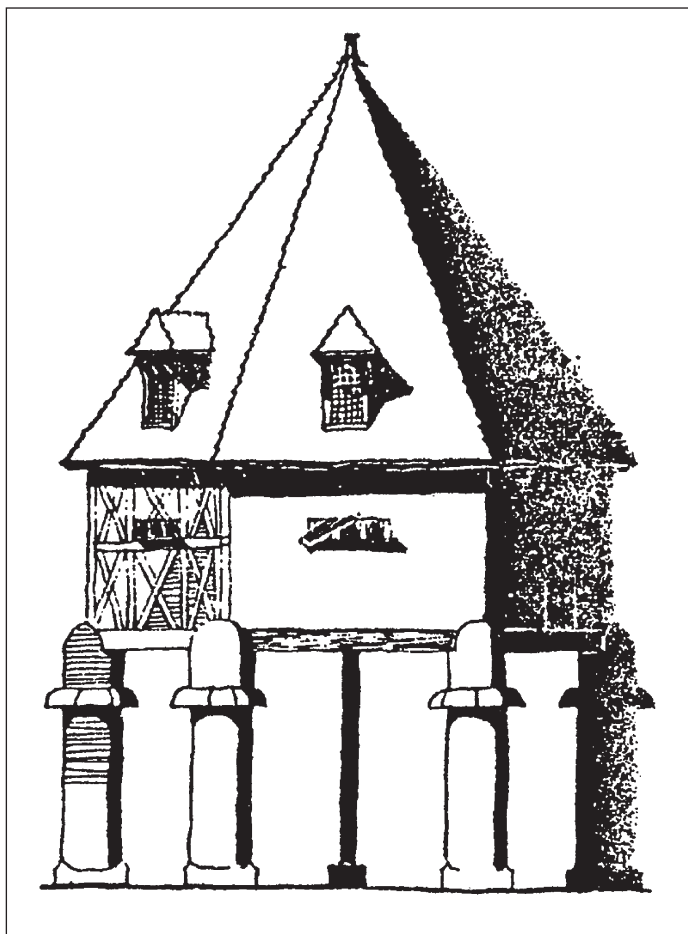
Već je u 13. stoljeću Talijan Pietro Crescenzi u svojim djelima o poljoprivredi isticao važnu ulogu golubova u gospodarstvu, pa tako u devetoj knjizi svog djela *Gli ordini di tutte le cose che si appartengono a commodi e' a gli utili della villa* kroz pet poglavlja govori o golubinjacima i kako ih treba graditi, na koji način treba prvi put opskrbiti golubinjak, kako gojiti golubove, te kako ih dobro hraniti, održavati i nadzirati, te o njihovoj koristi.¹⁰ Također je Andrea Palladio, znameniti talijanski graditelj i traktatist iz 16. stoljeća, u prvoj knjizi traktata o arhitekturi pod nazivom *Le Ville* posvetio punu pozornost izgradnji golubinjaka, njihovoj sigurnosti te načinu prehrane golubova kako bi dali što brojniji podmladak.¹¹ Posebnu pozornost uspješnom uzgoju golubova posvetio je francuski agronom, kojeg nazivaju ocem agronomije,

---

¹⁰ Pietro Crescentio, *Gli ordini di tutte le cose che si appartengono a commodi e' a gli utili della villa*, Libro nono, capt. LXXXVI- XC. Venezia, 1561.

¹¹ Andrea Palladio, *I Quattro libri dell'architettura*, knjiga prva: *La villa*, poglavlja XXIII i XXIV. Venezia, 1560.

Olivier de Serres (1589-1619), u petoj knjizi svog znamenitog djela *Theatre d'Agriculture et Mesnage des Champs*, u kojoj detaljno navodi kako golubovi moraju živjeti, kako im izgraditi stanište, te o kapacitetu golubinjaka.¹²

Slika 10. Golubinjak iz Uneta (provincija Lot-et-Garonne) u Francuskoj

Kroz njihova djela vidljivo je da se golubinjaci grade na mirnim i nevjetrovitim mjestima, na padinama i na izvjesnoj udaljenosti od kuća i nastamba za stoku; na prostoru okrenutom prema jugu, gdje vlada blaga klima i ima dovoljno vode, zaštićenom od kradljivaca i što više udaljenim od šume kako bi bili

¹² Antonio Santini, *Storia delle scienze agrarie*. Bologna, 1984.

zaštićeni od ptica grabežljivica, kuna i lasica, te zastrašujućih šumova. Golubinjaci se grade od dostupnog materijala (drvo, cigla, kamen) i dobivaju veličinu prema planiranom kapacitetu, prosječno promjera 6-8 metara, dok im visina prostora premašuje četvrtinu dužine. Golubinjak može biti oslonjenj na pilastre, tako da je u donjem dijelu otvoren - što služi za pohranu alata ili za držanje peradi, svinja i manjeg broja stoke sitnog zuba. Na sve četiri strane prostor golubinjaka treba imati manje otvore za ulazak i izlazak golubova, a krovište mu treba biti poput onog na kulama, sa strmim nagibom i s pokrovom jako izbačenim prema vani kako bi se kišnica odvela što dalje od zidova golubinjaka. Kordonski vijenac česti je znak prepoznavanja golubinjaka, koji obično odvaja trup konstrukcije od gornjeg dijela. Zidovi golubinjaka trebaju biti čisti, glatki i obijeljeni, a gnijezda moraju biti prostrana, topla i izrađena od drva ili terakote, te svakako ožbukana i obijeljena vapnom zbog nametnika. Pietro Crescenzi spominje da se u rupe golubinjaka postavljaju košare od vrbova šiblja kao ležišta za gnijezda, a savjetuje kako spriječiti ulazak lasica, štakora i ostalih grabežljivaca u prostor golubinjaka. Ističe da je nužno redovito čistiti golubinjak od izmeta radi sprečavanja množenja nametnika i raznih bolesti koje mogu biti pogubne za uspješan uzgoj golubova. U prostor golubinjaka postavljaju se drvene gredice na kojima borave golubovi.

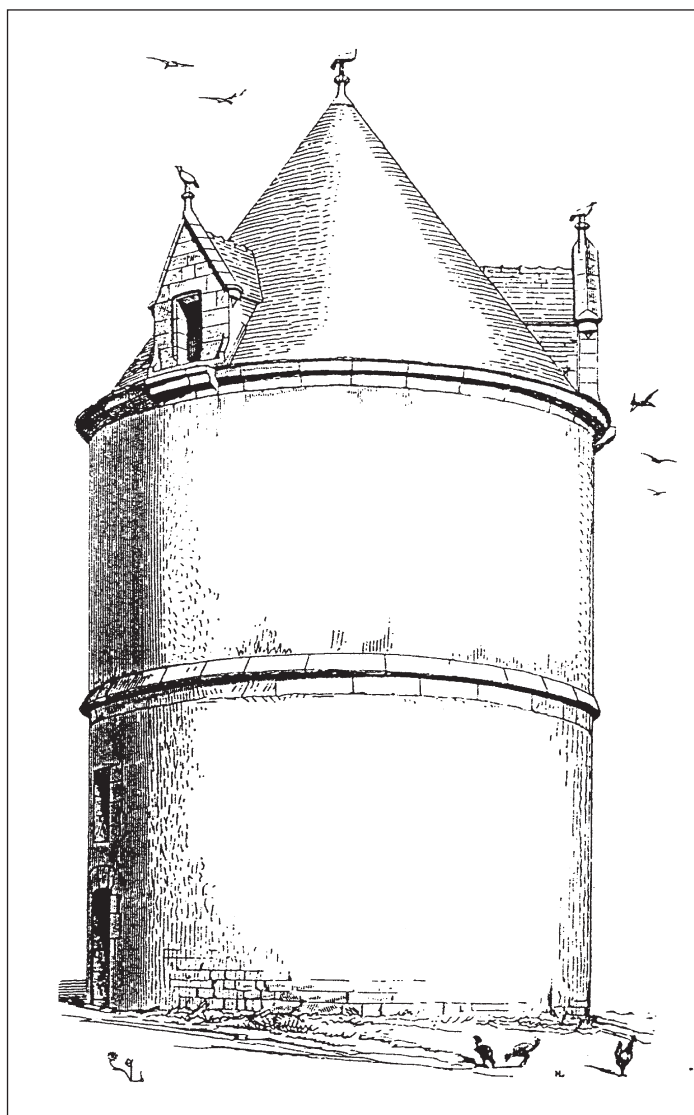
U srednjovjekovnom razdoblju uzgoj golubova bilo je isključivo pravo vlastelina i samostana, pa je strogim odredbama bilo točno određeno koliki broj golubova smije posjedovati određeno gospodarstvo, što je ovisilo o njegovoj površini, kakav golubinjak smije imati, drveni ili kameni, te koje veličine.¹³ U 16. i 17. stoljeću vodila se precizna evidencija o broju golubova u pojedinim regijama, te se njihova vrijednost iskazivala u novcu.¹⁴ U 17. stoljeću izgradnja golubinjaka doseže svoj vrhunac, a s 18. stoljećem započinje stagniranje da bi u 19. izgubili svoju funkciju, bili napušteni i prepušteni propadanju.¹⁵

Na sjeveru Francuske i u Europi golubinjaci su najčešće bili u obliku okrugle, obično dvokatne kamene kule debelih zidova, prekrivene šatorastim krovom, s iznutra pomno raspoređenim rupama i osmišljenom unutrašnjom konstrukcijom koja je omogućavala pristup golubovima s najmanjim ometanjem njihova mira. Golubinje rupe građene su od cigle kako bi bile toplo i nadasve od

¹³ Viollet Le Duc, *Encyclopédie médiévale*, tom I, Colombier: 357-361.

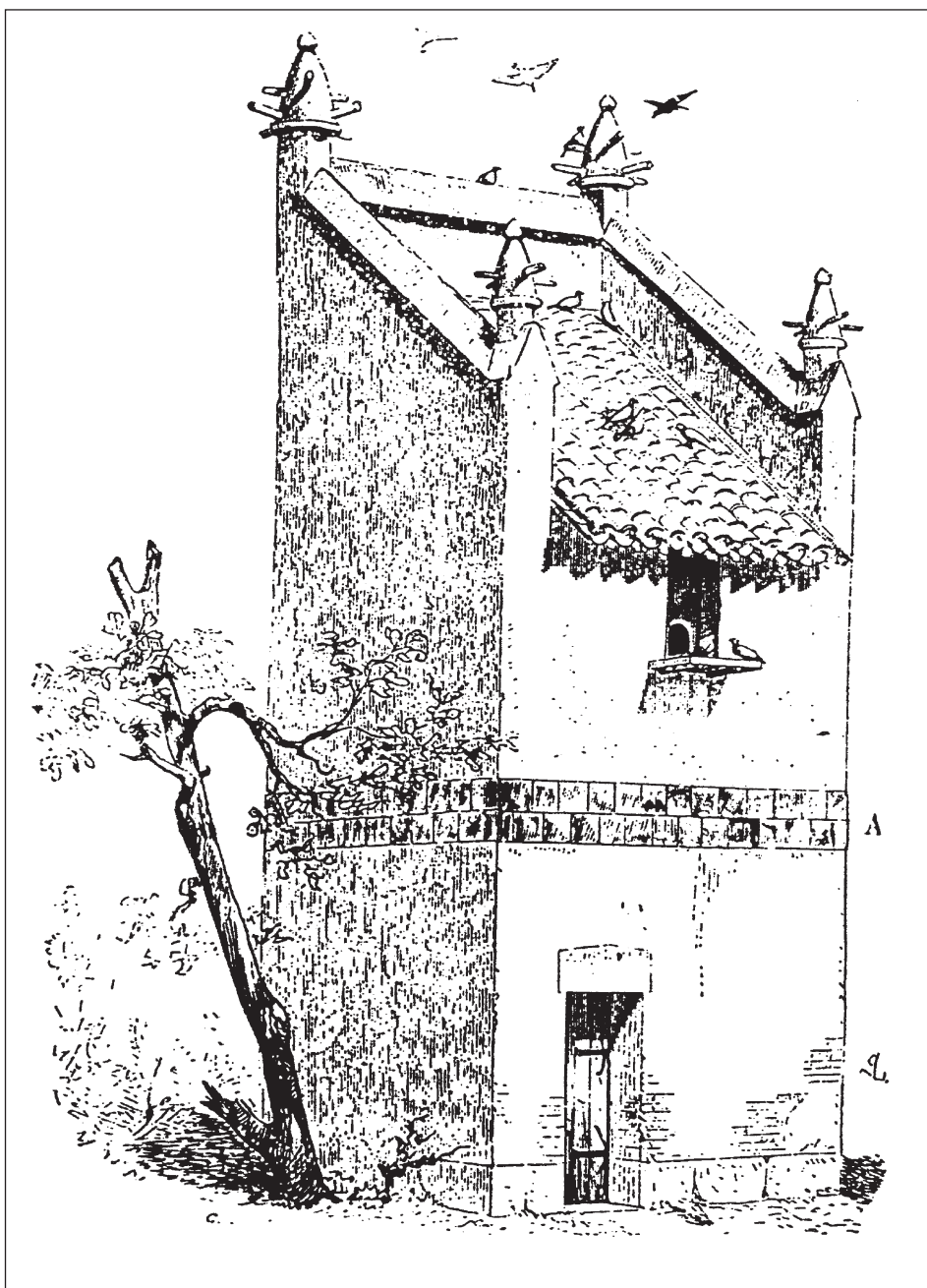
¹⁴ Marco Moroni, »Le palombare nei beni fondiari della Santa Casa di Loreto.« *Proposte e ricerche*, Urbino, 7 (1982): 51; Isti, »Case e palombare nel territorio recatanese del 1530.« *Proposte e ricerche*, Urbino, 5 (1980): 37, 41.

¹⁵ M. Moroni, »Le palombare nei beni fondiari della Santa Casa di Loreto.«

Slika 11. Golubinjak iz Neslea (provincija Oise) u Francuskoj

vlage izolirano gnijezdo, jer je bilo poznato da vlaga pogubno utječe na njihovo zdravlje. Stoga se prostor za golubove gotovo uvijek smješta u gornje dijelove golubinjaka, dok je prizemni prostor služio kao staja. Jedan takav golubinjak iz 14. stoljeća očuvao se u Creteilu i Nesleu, zatim u St. Jacquesu pokraj Rouena, koji se datira na početak 16. stoljeća.

Slika 12. Golubinjak iz Montaubana u Francuskoj

Slika 13. *Repčar* Hektorovićeovog Tvrđalja u Starigradu na Hvaru

Ali, u mediteranskim prostorima i zemljama koje su mu orijentirane, porijeklo i oblik golubinjaka veže se za vojnu arhitekturu, tj. kule - promatračnice koje su u srednjem vijeku bile dio obrambenog sustava pojedinih naselja s ulogom predstraže. Bile su to manje kule razasute po graničnim prostorima polja i prirodnog okoliša. Kada s uspostavom mirnog i sigurnijeg života njihova funkcija zamire, one postaju prostor za uzgoj golubova, ali i stanovanja (kuća-kula).¹⁶ Na Mediteranu, od kasnog srednjeg vijeka golubinjaci imaju oblik male, obično jednokatne kvadratne kule koja je prekrivena krovom s pokrovom od kupe kanalice i koja je znala imati neku vrstu stiliziranog kruništa. Ono je bilo vrsta zakloništa za golubove koje ih je štitalo od jakih vjetrova i omogućavalo da se i po takvom vremenu u jatu skupe na vrhu građevine. Na uglovima kruništa postavljani su akroteriji kako bi golubovi već iz daljine mogli prepoznati svoju nastambu. Građeni su od kamena ili cigle, a redovito su izvana ožbukani i pomno zaglađeni kako bi se onemogućilo uspinjanje štakorima, lasicama i zmijama, redovitim posjetiocima golubinjaka i tamniteljima golubova. Ovakvi golubinjaci su i danas očuvani u okolici Toulousea i u Montaubanu u Francuskoj,¹⁷ a jedan takav, dosad jedini poznat kod nas, nalazi se unutar Hektorovićevo Tvrdalja u Starigradu na otoku Hvaru.¹⁸ Smješten iznad ribnjaka, u kvadratnoj kulici ukrašenoj malim arkadama i keramičkim šarenim tanjurima na vrhu, nižu prostoriju zauzima golubinjak, a onu iznad nastambi za vrapce i ptice - *repčar*, kako ga Hektorović naziva. Pri izgradnji golubinjaka posebna pozornost posvećena je oblikovanju rupa za golubove i njihovim otvorima tj. drvenim vratašcima i zaslonima.¹⁹ Očito je bio Hektorovićev ponos, jer ga je pjesnik u svom *Ribanju i ribarskom prigovaranju* i opjevao: "Nad ribnjakom odzgar golubinjak oni, više njega rebčar hvalom više poni".²⁰ Čak ga i njegov prijatelj Mavro Vetranović²¹ u sačuvanoj prigodnici upućenoj Hektoroviću spominje.

¹⁶ Gianni Volpe, »Ancora sulle colombe. Confronto fra esempi marchigiani e quelli del sud-ovest della Francia.« *Proposte e ricerche*, Macerata, 8 (1982); M. Moroni, »Case e palombarie nel territorio recatanese del 1530.«; Laura Quaglino Palmucci, »Il rapporto tra ambiente urbano e rurale nella lettura della tipologia a palombara.« *Atti e memorie*, s. VIII, Ancona, 10 (1975).

¹⁷ V. Le Duc, *Encyclopédie médiévale*: 357-361.

¹⁸ Cvito Fisković, »Hektorovićev Tvrdalj.« *Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU* 5/2 (1957): 93.-107; Miće Gamulin, *Tvrdalj Petra Hektorovića u Starom Gradu na Hvaru*. Zagreb, 1988.

¹⁹ Goran Nikšić, »Nove spoznaje o Hektorovićevom Tvrdalju.« *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 27 (1988): 195-211.

²⁰ *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, sv. VII. Zagreb, 1968: 206, stih 1180.

²¹ Hektorović komunicira s Mavrom Vetranovićem poslanicom, a ovaj mu odgovara prigodnicom u kojoj spominje "...i tvoj golubinjak..."

Vrijedna župska starina

Kad se sve ono što je danas na Golubardi očuvano usporedi s navedenim navodima traktatista i istraživača arhitekture europskih golubinjaka, može se ustvrditi da je Golubarda u potpunosti sagrađena po onodobnim suvremenim pravilima gradnje golubinjaka na Mediteranu. Njezin smještaj, oblik i katnost, međukatna konstrukcija, elementi izletišta i poletišta, ožbukanoš i smještaj rupa na katu, te korištenje donjeg prostora kao peradarnika ili štale za sitnu stoku identično je kao kod niza do danas očuvanih starih golubinjaka Italije i Francuske. Iako po svom obliku može sezati i u doba kasnog srednjeg vijeka, po dimenziji kamenih klesanaca, vrsti fasadne žbuke i po očuvanom ukrasnom elementu konzole poletišta, nastanak golubinjaka Golubarda može se vremenski smjestiti u razdoblje zrele ili kasne renesanse, tj. u 16/17. stoljeće.

Arheološkim i arhivskim istraživanjima bilo bi posebno zanimljivo saznati je li Golubarda bila u sastavu sakralnog ili pak vlasteoskog, za dubrovačko područje karakterističnog ladanjsko - gospodarskog posjeda, gdje su golubovi služili za prehranu, ali i za proizvodnju gnoja, nužnog elementa u fertilizaciji prostranog župskog polja. No, možda je imala i neku dodatnu značajnu funkciju koja do danas nije potvrđena povijesnim podatkom ili dokumentom. Golubarda se nalazi na strateškoj lokaciji sa koje se vidi gotovo cijelo, u to doba tako osjetljivo granično područje s Osmanskim Carstvom, čije je središte bio Brgat sa poznatim lokalitetima Tumba, Carina i Željezna ploča. To područje bilo je u Dubrovačkoj Republici čuvano po upadima turske vojske i krvavim pljačkaškim izgređima od 16. do 19. stoljeća, te mjesto iz kojega je putem karavana lako stizala najveća pošast onoga doba - epidemije kuge.²² Uz činjenicu da je uz Golubardu bila prigradna prizemna kućica, koja je mogla služiti za smještaj straže, te da se iz nje može vizualno direktno komunicirati s kulicama tzv. sanitarnog kordona u Martinovićima i Bijelićima, te s Pavijunom iznad Mandaljene, sve to može ukazivati da je Golubarda možda imala i promatračko-dojavnu funkciju u sustavu očuvanja slobode, sigurnosti i dobrih zdravstvenih prilika Dubrovačke Republike, a u kojoj su golubovi korišteni kao glasnici stanja na granici. U ovoj dojavnoj funkciji ne bi bila jedinstveni primjer, jer su još od kasnoantičkog razdoblja pa nadalje na dubrovačkom području sakralno-profane građevine često imale i izviđačko-dojavnu ulogu

---

²² Vesna Miović-Perić, *Na razmeđu*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1997.

(Sv. Mauro na Lopudu ili Sv. Petar i Pavao na Mljetu, te samostan Gospe Anđela ponad Orebića).

Bez obzira na brojne nepoznanice koje do danas krije, posebnost i vrijednost golubinjaka Golubarda leži u činjenici da je u Hrvatskoj raritetni ušćuvani primjerak ove specifične vrste arhitektonske baštine koji je obilježio prostor Župe dubrovačke, te da je još jedan istaknuti svjedok visoko razvijene kulture življenja na dubrovačkom području u doba renesanse.

GOLUBARDA IN ČELOPECI

Patricija Veramenta-Paviša

Summary

Golubarda pigeon-house is located in Čelopeci, Župa dubrovačka, on the southern edge of a small wood, north of the Dominican Monastery of St. Vincent Ferrer, overlooking the entire northern Župa dubrovačka and the border with Bosnia and Herzegovina.

Square in plan, the pigeon-house is a small single-storey tower, built from the regularly cut blocks of somewhat rustic stonework, covered with lime mortar from the outside. Prior to the beginning of the reconstruction in 2003, the building was without several top rows of stone and the roof construction. The loft has an opening on each side, at the foot of which originally stood a stone console beautifully decorated with the double volute motif, twice scrolled. The ground floor is entered from the west, with a smaller window facing south. The interior of the pigeon-house was subdivided into two spaces by a wooden mezzanine construction. While the lower area functioned as a small barn, the walls of the loft contained the pigeon holes, built in brick and covered with a smooth layer of lime mortar. According to the findings, *Golubarda* had 64 nests which implies that about 50 pigeons may have nested there. A stone ground-floor cottage adjoined the east front of *Golubarda*.

Dating of the pigeon-house as well as the identity of its first owners still remain open.

In the past pigeons were raised for pleasure, sport and message carrying, but most of all for food and guano, a highly valued fertilizer. That is why pigeon-houses were to be found on almost every late medieval manorial estate in Europe, the construction of which as well as the methods of pigeon-raising being the subjects of numerous treatises. A parallel drawn between the remains of *Golubarda* and the evidence provided by the treatises and the specialists in the architectural design of the European pigeon-houses shows that *Golubarda* had been built in conformity with the architectural pattern of loft construction

which prevailed in the Mediterranean. According to its shape, *Golubarda* is datable to the late Middle Ages, but the dimensions of the cut stones, the quality of the facade mortar, in line with the preserved decorative elements of the consoles resemble the period of High Renaissance or the sixteenth and seventeenth centuries. Being erected at a strategic point which commanded the frontier with the Ottoman Empire, *Golubarda* also seems to have functioned as a watchtower in which pigeons were kept as messengers.

Golubarda pigeon-house represents a unique example of specific commercial and industrial architecture of the Renaissance period, demonstrating the existence of a highly-developed culture in the Dubrovnik region of the time.